

Giriş

Acta Turcica'nın *Yarış* sayısı; kültürümüzde yarış, yarışma çeşitleri, yarışma biçimleri, yarışma kriterleri, yarış kavramı ile ilgili birikimin belgelenmesi ve incelenmesini amaçlamıştır.

Güreşçiler, okçular, şairler ve daha bir çok alanda talim yapan insanlar birbiriyle yarışabilir; atları, develeri, horozları yarıştıracabilir; kahramanlar tabiat üstü güçlerle yarışabilir; partiler, takımlar birbiriyle yarışabilir; modern insan zamanla yarışabilir; güzeller en güzel seçilmek için, mimarlar, filmler, şarkılar birincilikler ve dereceler için yarışabilir; destanlarda, masallarda damat adayları evlenmek istedikleri kıza layık olduklarını göstermek için önlerine konulan engellerle yarışabilir.

Edebiyatımızda bir tür olan münazara edebiyatında yarıştıran tarafların meziyetleri, üstünlükleri anlatılır. Mesela, kılıç ile kalem; afyon tütün; at ile deve; meyveler, vb., birbiriyle yarıştırlır. Bu yarış sırasında karşı tarafı neredeyse hakarete varacak ölçüde aşağılayıcı hususlar da dile getirilir. Mesela, hıyarın tadı manda etine benzetilir, ayvanın nefret ve kinden sarardığı söylenir... En eski münazara edebiyatı örnekleri Mezopotamya'da Sümercede yazılmıştır. Yine en eski örneklerden saydığımız Eski Mısır edebiyatında, bir bahçede yetişen ağaçlar birbiriyle yarışır.

Bütün yarışların kesin bir intizamı vardır. Yarışın kuralları belirlidir. Kimler oynayabilir, nerede ve ne zaman oynanabilir, nasıl oynanır, neyle oynanır... Hile ve şike de yarışın bir yan ürünü

Bütün bu yarışların arka planında bir değerler birikimi ve bir organizasyon vardır.

Yarış, bireyin kendini kanıtlama arzusunu tatmin eder. Birey gibi, gruplar da yarış ortamında kimliğini ortaya koyar. Galibiyet, benliği ve kimliği yüceltir; yarışın böyle bir mükafatlandırma yönü vardır. Toplum düzeni yarışı benimser, bünyesinde yarışa yer açar çünkü yarışlar topluma bir heyecen zemini sunar.

Yarış, devri daim bir döngü takip eder. Bir yarış biter, bir yenisine hazırlık başlar.

Yarışlar toplumun farklı alanlardaki düzenlemelerine de yansır. Mesela, yarış için gereken eğitim ve ön hazırlıklar; hipodrom, futbol sahası gibi yarış mekanlarının tasarımı ve inşası; yönetmelikler ve hukuki düzenlemeler gibi.

Yine edebiyata dönecek olursak, destan edebiyatımızın en dramatik sahnelerinden biri bir yarış sahnesidir: Orta Asya bozkırından doğan Manas Destanında bir at yarışı tasviri vardır. Hadiseleri at yarışına getiren olaylar şöyle gelişir: Kahraman Manas, düşman tarafından öldürülmüştür. Düşmanlar, Manas'ın karısı Kanıkey ile evlenip Manas'ın oğlu Semetey'i mirasından mahrum etmek istemektedirler. Semetey daha kundaktadır. Kanıkey, oğlu Semetey'in selameti için oğluna kimliğini bildirmeden yetişmesini arzu etmektedir. Bu sebeple oğlunu ve kayınvalidesi Çıyrdı'yı da alarak, zorlu maceralardan sonra Buhara hanı olan babası Temir Han'ın himayesine sığınır. Semetey on iki yaşına kadar dayısını babası bilir, annesini de halası.

Semetey tam on iki yaşına basacağı sırada Kanıkey bir haber duyar: Buhara hanı ve komşu hanlıklar büyük bir şölen tertipleyeceklerdir ve bu meyanda at yarışları yapılacaktır. Kanıkey bu yarışa artık yaşlanmış olan atı Taytor'u sokmaya karar verir. Taytor 60 yaşındadır. Taytor bu yarışı kazanacak olursa sanki Semetey'in bahtı da açılacak, babasının intikamını alacaktır. Kanıkey'in babası Temir Han olsun kardeşi İsmail olsun Kanıkey'in Taytor'u bu yarışa sokmasına karşı çıkarlar. Yarışa 1000 yürük atı yani 1000 koşu atı katılacaktır. Ve atların hepsi de namlı şanlı atlardır. Atlara 7 ila 10 yaş arasındaki çocuklar binip atları koşturacaktır; Kırgız yarışlarının usulü böyle.

Yarışın başlarında, Taytor en sondadır. Bunu gören Kanıkey çok kederlenir, çok göz yaşı döker. Derken Taytor, önde giden 360 atın peşine yetişir. Yarışan atları cesaretlendirmek ve daha da hızlı koşmalarını sağlamak için "at sürmök" tabir edilen bir usul vardır: Yarışan atların refakatinde, yarışa dâhil olmayan başka atlar da koşabilir. Kanıkey, Taytor'u koşturmak için at üstünden Manas'ın emektar tüfeğini ateşler. Tüfeğin sesini duyan Taytor, Manas'ı hatırlar, bir hamle yapar ve ilk 30 at içine girer. Ama Kanıkey yine mutsuzdur, niyetinin gerçekteşmesi için Taytor'un birinci gelmesi şarttır. Derken Manas'ın savaşlarda ölmüş olan 40 yiğidinin ruhları peyda olur ve Taytor'u hızlandırmak için yarışa girerler. Kanıkey ruhları görür ve kederi daha da artar, göz yaşlarını hiç tutamaz. Bu sırada Semetey, Kanıkey'in Taytor'u yarışa soktuğunu fark eder ve halası diye bildiği annesi Kanıkey'e yardım etmek için Manas'ın adını çığırarak Taytor'u hızlandırmaya çalışır. Semetey'i duyan at çobanları feryada katılırlar, onlar da Manas'ın adını çığırmaya başlarlar. At çobanlarını duyan koyun çobanları da onlara katılır. Kanıkey göz yaşlarını artık hiç tutamaz. Kanıkey'in

ağladığını duyan herkes ağlar. Ağağlar ağlar, bitkiler ağlar, hayvanlar ağlar. Kırlardan ovalardan Manas'ın adı göklere yükselir. Böylesine bir bekleyişle, böylesine endişeyle karışık coşkuyla sürüklenen Taytor, yarısı biricilikle bitirir.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

İstanbul 2010